

NÄIN NAAPUREISSA: VENÄLÄISTEN JA SUOMALAISTEN JUOMATAPOJEN VERTAILUA

JOHDANTO

Vanhoissa juomakulttuurien luokituksissa Suomi ja Venäjä joutuivat usein samaan kastiin. Väkevien juomien suosiminen ja juomatapojen maankuulu, jopa maailmankuulu humalakeskeisyys tarjosivat tällaisille luokitteluille perustan. Veli Verkon (1936) viinapääteorioissa suurin piirtein Suomen pituusasteella sijaitsevat Itä- ja Keski-Euroopan maat olivat rajun juomisen ja väkivaltarikollisuuden synkän liiton kantamaita. Näitten perinteisten ajattelumallien esittämisen jälkeen on virrannut paljon vettä, votkaa ja koskenkorvaa. Alkoholiolotkin ovat muuttuneet sekä Venäjällä että Suomessa. Silti kummassakin maassa elää sitkeitä käsityksiä omista ja toistensa juomatavoista, käsityksiä, joiden juuret ovat kieltolakivuosissa tai kauempanakin historiassa. Suomalaisten kansalliseen identiteettiin liitetään usein käsitys huonosta viinapäästä. Venäjällä taas on uskottu, että maassa kyllä humallutaan, mutta ”venäläisellä olisi hyvä humalaluonto” (Verkko 1936, 233). Venäjällä kuulen joskus puolileikkiläisesti epäiltävän, että Suomessa on vieläkin vallalla kieltolaki: votkaturistien maineteot elävät sitkeästi kansanperinteessä. Suomessa taas ovat viime vuosien uutiset Venäjältä ja rajakaupan vilkastuminen vahvistaneet käsitystä siitä, että votka on osa venäläisten elämän ydintä: kätevä kauppatavara ja leivän veroinen peruselintarvike. Arkielämän todellisuus ja naapurusten stereotyyppiset käsitykset toisis-

taan saattavat kuitenkin olla kaukana toisistaan.

Tässä artikkelissa tarjoutuu tilaisuus tarkastella venäläisten ja suomalaisten juomatapoja vertailukelpoisten tutkimusaineistojen perusteella. Tutkimukset tästä aiheesta ovat varsin niukkoja; yksi harvoista poikkeuksista on tutkimus (Palosuo & al. 1995) vuodelta 1991, jolloin alkoholin saatavuus oli Venäjällä vielä voimakkaasti rajoitettua. Tämän artikkelin venäläiset juomatapatiedot ovat vuodelta 1994, jolloin Gorbatshovin toteuttama alkoholiuudistus oli jo rapautunut. Yleinen kysymyksemme koskee sitä, missä määrin maitten juomatavoissa on todella poikkeavia erikoispiirteitä ja missä määrin juomatavat itse asiassa vaihtelevat kummassakin maassa samaan tapaan kuin muissakin kehittyneissä teollisuusmaissa. Suomen ja Venäjän alkoholiolojen viimeaikainen yleinen kehitys on taustana tälle tarkastelulle.

ALKOHOLIN KULUTUKSEN JA ALKOHOLILOJEN KEHITYKSESTÄ VENÄJÄLLÄ JA SUOMESSA

Kymmenen vuotta sitten, vuonna 1985, Mihail Gorbatshov toteutti silloisessa Neuvostoliitossa kuuluisan alkoholiuudistuksensa. Votkahanaa kiristettiin, viiniköynnökset hakattiin maahan ja panimoista tehtiin mehu-tehtaita. Tulokset olivat kauaskantoiset ja risiriitaiset: alkoholin kulutus aleni ja alkoholi-

haitat vähenivät aluksi, mutta pian nousi ennenkuulumaton tyytymättömyys sekä omatoiminen alkoholin myynti ja valmistus, jopa niin, että alkoholireformin nostattaman vastaliikeshinnän on arveltu olleen ratkaiseva tekijä Neuvostoliiton hajoamisessa (ks. Partanen 1993; Levin 1993a–c; Gerner 1995; Tarschys 1993; haittojen alenemisen mahdollisesta liioittelusta Zwidriņš & Krūmiņš 1993). 1990-luvun Venäjällä alkoholikysymys on lähes hävinnyt julkisesta keskustelusta, huolimatta siitä, että alkoholin kulutusluvut näyttävät nousseen uudelleen kansainväliselle huipputasolle, alkoholikauppa kukoistaa ja alkoholin haittavaikutukset ovat mitä ilmeisimmin lisääntyneet jyrkästi (vrt. Nemtsov & Nechaev 1991; Nemtsov & Shkol'nikov 1994; Lehto & Moskalewicz 1994; Ryan 1995; Nosova & al. 1995). Dramaattisimpia elinolojen huonontumisen osoittimia, missä alkoholilla on arveltu olevan tärkeä osuutensa, on venäläisten miesten elinikäodote. Se oli ennen Gorbatshevin alkoholiuudistusta laskenut paljon alle eurooppalaisen keskitason, koheni hieman uudistuksen jälkeen, mutta kääntyi uudelleen laskuun 1980-luvun viimeisinä vuosina (UN Demographic Yearbook, 1994; ks. myös Brui & al. 1995). Vuonna 1993 miesten odotettu elinikä Venäjällä oli 59 vuotta. Tuoreimmat, kesällä 1995 sanomalehdissä esitetyt tiedot kertoivat elinikäodotteen laske-
neen tästäkin yli vuodella. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että Suomessa miesten elinikäodote oli 72,8 vuotta vuonna 1994 (esim. Valkonen 1995).

Arviot alkoholin kulutuksen tasosta tämän päivän Venäjällä ovat epävarmoja. Useimmat niistä perustuvat epäsuoriin osoittimiin, kuten tietoihin erilaisten alkoholisairauksien esiintymisestä tai muista haittaseurauksista. Saadut arviot vaihtelevat sataprosenttisena alkoholina henkeä kohti laskettuna yleensä 12 litrasta 15 litraan (esim. Nemtsov & Nechaev 1991; Ryan 1995; Eitin & al. 1994; Lehto & Moskalewicz 1994), ja kulutus näyttää kasvaneen koko 1990-luvun. Tässä artikkelissa käytettävä haastatteluaineisto tarjoaa

vielä yhden lisäarvion. Jos oletetaan, että venäläiset vastaajat unohtavat ja salailevat alkoholin käyttöönsä samaan tapaan kuin muualla teollistuneessa maailmassa, saadaan aineiston perusteella koko väestön alkoholinkulutustasoksi Moskovassa juuri tuo sama 12–15 litraa, johon muillakin arviointitavoilla on koko Venäjän osalta usein päädytty. Alkoholin kulutuksen alueellinen vaihtelu on Venäjälläkin suurehkoa (ks. Shamota 1994; selostettu tarkemmin artikkelissa Nosova & al. 1995), joten haastattelutietojen yleistämisessä on oltava varovainen. Joka tapauksessa on ilmeistä, että Venäjän alkoholinkulutustaso on korkeampi kuin esimerkiksi maailman puolivirallisen alkoholinkulutustilaston kärkeen Ranskan (noin 12 l henkeä kohti; ks. World Drink Trends 1993). Sen sijaan on mahdollista, että joissakin muissa entisissä sosialistimaissa juodaan vieläkin enemmän. Esimerkiksi Latviasta on esitetty Venäjää korkeampia kulutusarvioita (ks. Strazdins 1995). Joka tapauksessa nyky-Venäjällä alkoholijuomia on helposti ja lavealti saatavissa. Myös alkoholijuomien suhteellinen hintataso on pysynyt edullisena ja jopa muuttunut edullisemmäksi esimerkiksi moniin elintarvikkeisiin nähden (ks. Levin 1993a; Ryan 1995).

Suomen alkoholiolojen viimeaikainen kehitys näyttää Venäjän rinnalla värittömältä. Nousukauden huumassa lisääntynyt juominen 1980-luvun lopulla, laman aiheuttama kulutuksen lasku, EU-jäsenyys ja sen rinnalla tapahtunut alkoholiolojen liberalisointi, rajakaupan kasvu ja talouden lievän elpymisen tuoma uusi alkoholin kulutuksen kasvu eivät yhdessäkään tuota likimainkaan niin dramaattisia käännteitä kuin Venäjällä on vuoden 1985 jälkeen nähty. Jos Venäjän alkoholin kulutuksen arvellaan olevan 12–15 litraa sataprosenttista alkoholia henkeä kohti vuodessa, oli Suomen tilastoitu alkoholin kulutus vuodelta 1994 alle puolet siitä: 6,6 litraa. Arvioiden mukaan tilastoimattoman kulutuksen (turistien tuomiset, kotivalmistus ja kulutus ulkomailla) osuus toisi Suomessa noin 20 prosentin lisän kulutuslukuihin (Österberg

1995), jolloin todelliseksi kulutustasoksi saadaan noin 8 litraa sataprosenttista alkoholia. Venäjä on maailman alkoholin kulutuksen kärkimaita ja Suomi teollisuusmaiden keskikastia.

Väkevien suosiminen ei enää yhdistä Suomea ja Venäjää. Suomessa väkevien juomien osuus on enää neljännes kaikesta tilastoidusta alkoholin kulutuksesta. Suomesta tuli olutmaa väliaikaisesti jo 1970-luvun puolivälissä, kohta vuoden 1969 keskiolutuudistuksen jälkeen, ja pysyvämmin 1980-luvun jälkipuoliskolla (ks. Mäkelä & Österberg 1975; Koski & Österberg 1994). Vuonna 1994 oluen osuus oli lähes 60 prosenttia tilastoidusta alkoholin kulutuksesta (Alkoholitilastollinen vuosikirja 1994). Venäjän alkoholin kulutuksen jakautumisesta eri juomaryhmille on vaikea esittää luotettavaa arvioita. Kun maan oma viinintuotanto on Gorbatshevin uudistuksen ja Neuvostoliiton hajoamisen jäljiltä pahasti alamaissa, kun panimoteollisuus näyttää vielä kituvan ja kun laajamittaiseen alkoholin tuontiin ei ole varaa, on ilmeistä, että väkevät juomat ja ennen kaikkea votka hallitsevat ylivoimaisesti alkoholin kulutusta Venäjällä.

Tässä tutkimuksessa vertaillaan siis olutmaa Suomea viinamaa Venäjään, paljon juovia venäläisiä keskinkertaisesti juuviin suomalaisiin ja mullistusten suurvaltaa pieneen EU-Suomeen, joka on tasaisesti ajanut alkoholipolitiikkaansa liberaalimpaan suuntaan. Molemmissa maissa alkoholikysymys yhteiskunnallisena kiistakysymyksenä on hetkitäin ollut kiivaankin keskustelun kohteena, mutta on nyt joutunut taka-alalle (vrt. Venäjältä Afanasyev ja Gilinskiy 1994; Suomesta Piispa 1994; Hanhinen 1994). Myöskään arkielämän tasolla alkoholikysymys ei näytä Venäjällä nousevan merkittäväksi huolenaiheeksi, vaan monet vielä vakavammat huolet, kuten elämän kaotisuus, järjestyksen puute, rikollisuus ja huumeet, ajavat sen ohi (ks. Simpura & Eremitcheva [1995] pietarilaisperheiden käsityksistä sosiaalisista ongelmista).

Tutkimuksen tiedot eivät kerro juomatapo-

jen muutossuunnista, vaan tarkasteltavana on kummankin maan tilanne 1990-luvun alkupuolelta, Suomessa vuodelta 1992 ja Venäjällä vuodelta 1994. Venäjää tutkimuksessa edustaa vain Moskovan alue, joten yleistyksen suhteen on oltava varovainen. On kuitenkin esitetty, että Moskovan seudulla alkoholi-ongelmien esiintyminen olisi lähellä Venäjän keskitasoa (Shamota 1994).

TUTKIMUSAINEISTOT: VUODEN 1994 KYSELY MOSKOVASSA JA VUODEN 1992 JUOMATAPATUTKIMUS SUOMESSA

Venäjällä on viime vuosien uudistusten myötä tullut mahdolliseksi tehdä haastattelu- ja kyselytutkimuksia aikaisemmin arkaluonteisinkin pidetyistä aiheista. Alkoholin käyttö ja juomatavat ovat yksi näistä. Silti koko väestön juomatapoja koskevat tutkimukset ovat edelleen harvinaisia. Nyt esillä oleva tutkimus on ensimmäisiä, joiden toteuttamisessa on pidetty silmällä paitsi venäläisiä erityisoloja myös kansainvälistä vertailukelpoisuutta. Useimmat muut tuoreet tutkimukset venäläisten juomatavoista joko koskevat hyvin suppeita väestöryhmiä (esim. Korolenko & Minevich 1993) tai ovat yleisluonteisia pohdintoja mieluummin kuin empiirisiä kuvauksia (esim. Sidorov 1995; Levin 1993a). Poikkeuksena näistä on mainittava syksyllä 1995 ilmestynyt Helsinkiä ja Moskovaa vertaileva terveystapatutkimus, jossa käsitellään laajajakosti myös alkoholia (Palosuo & al. 1995).

Tässä tutkimuksessa käytettävä venäläisaineisto on kerätty Moskovassa helmikuussa 1994. Kysymyksessä on haastattelututkimus, jonka tietosisältö rakentuu Suomessa vuonna 1992 tehdyn juomatapatutkimuksen haastattelulomakkeelle. Lomake muokattiin vastaamaan venäläisiä olosuhteita, kuitenkin niin, että vertailukelpoisuus suomalaisiin ja laajemminkin kansainvälisiin tutkimuksiin säilyy. Haastateltavat poimittiin Moskovan alueelta monivaiheisella menetelmällä. Ensin poimittiin edustava näyte Mosko-

van hallintoalueista, sitten kultakin alueelta joukko kouluja ja työpaikkoja ja lopulta näiltä kouluilta ja työpaikoilta itse haastateltavat, niin että kohdejoukko lopulta vastasi ikä- ja sukupuolijakaumaltaan kunkin hallintoalueen väestöä. Eläkeikäisen väestön osanäyte poimittiin yhden hallintoalueen äänestysrekistereistä. Menettelyä voidaan pitää nyky-Venäjän oloissa tyydyttävänä, kun otetaan huomioon monenlaiset väestönäydetutkimuksiin siellä liittyvät esteet (ks. esim. Gibson 1994). Haastattelut olivat henkilökohtaisia, ja ne suoritti Sosiologian tutkimusinstituutin henkilöstö. Vain kolme otokseen tullutta vastaajaa kieltäytyi. Haastateltavat edustivat 15 vuotta täyttäneitä moskovalaisväestöä. Kaikkiaan haastateltiin 993 henkilöä.

Suomalainen vertailuaineisto on vuoden 1992 juomatapatutkimuksesta (ks. Simpura & al. 1993). Siinä haastateltiin 3 446 vastaajaa, jotka edustivat 15–69-vuotiaita suomalaisia. Vastausprosentti oli 86. Haastattelut tehtiin pääosin syyskuussa 1992. Haastattelulomake vastasi sisällöltään Suomessa vuodesta 1968 alkaen kahdeksan vuoden välein tehtyjen juomatapatutkimusten tietosisältöä (aiemmat lomakkeet on julkaistu teoksessa Simpura [toim.] 1985) ja on monilta osin vertailukelpoinen eri puolilla maailmaa tehtyjen juomatapatutkimusten kanssa.

Aineistojen vertailukelpoisuutta rajoittaa se, että Suomen tiedot koskevat koko maata, Venäjän tiedot vain Moskovaa. Kuten edellä on todettu, alkoholihaittojen ja ilmeisesti myös alkoholin kulutuksen taso on Moskovassa Venäjän keskitasoa. Moskovan suurkaupunkiluonteesta johtuvien erityispiirteiden huomioon ottaminen on vertailussa vaikeaa, eikä ongelmaa voida yksinkertaisesti ratkaista edes tyytymällä suomalaisessa aineistossa vain Helsinkiä koskeviin tietoihin. Kuvioissa on moskovalaisaineistosta jätetty pois yli 69-vuotiaat vastaajat. Venäjää koskevien tulosten luotettavuutta on vaikea arvioida; Suomesta tiedetään, että haastatteluaineistoon perustuvat alkoholin kulutusarvot vastasivat 40:tä prosenttia tilastoidusta alkoholin

kulutuksesta. Tällainen ”kattavuusprosentti” on tavanomainen läntisissä teollisuusmaissa tehdyissä tutkimuksissa.

JUOMATAPOJEN PERUSPIIRTEIDEN VERTAILU

Jossakin määrin on vakiintunut tavaksi tarkastella eri maiden juomatapoja neljän pääpiirteen varassa: raittiuden, juomistiheyden ja humalajuomisen taajuuden sekä eri väestöryhmien juomien määrien ja niiden jakautumisen avulla. Näiltä osin venäläinen ja suomalainen tutkimusaineisto ovat täysin vertailukelpoisia.

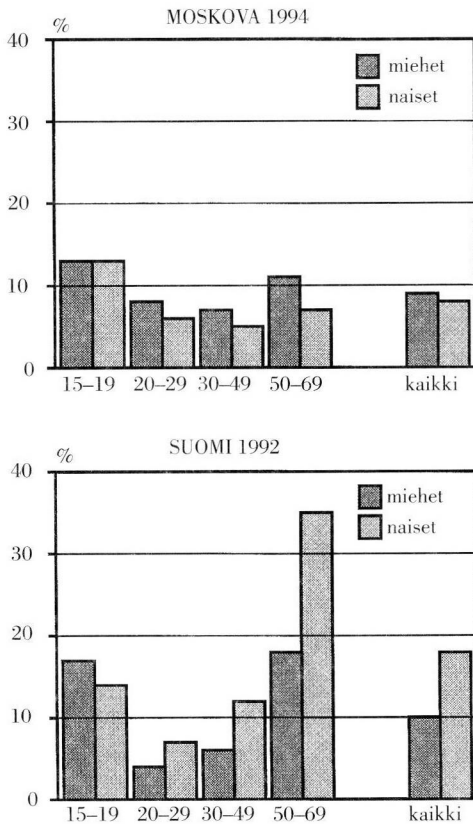
RAITTIUS

Raittiilla tarkoitetaan vastaajia, jotka oman ilmoituksensa mukaan eivät olleet lainkaan nauttineet alkoholijuomia (olutta, viiniä, väkeviä ja erilaisia kotitekoisia juomia; Suomessa myös keskolut luettiin alkoholijuomaksi) haastattelua edeltäneiden 12 kuukauden aikana. Tällaisia raittiita oli 15 vuotta täyttäneistä moskovalaismiehistä 9 ja naisista 8 prosenttia. Kansainvälisessä tarkastelussa on varsin epätavallista, että raittiutta olisi naisten keskuudessa yhtä harvinaista kuin miesten. Niinpä esimerkiksi Suomessa vuonna 1992 oli raittiita 15–69-vuotiaassa väestössä miehistä 9 ja naisista 17 prosenttia. Kun tarkastellaan raittiuden vaihtelua eri ikäryhmissä (kuvio 1), havaitaan, että raittiutta oli Suomessa enemmän vanhemmissa ikäryhmissä, mutta näin ei ollut laita Moskovassa.

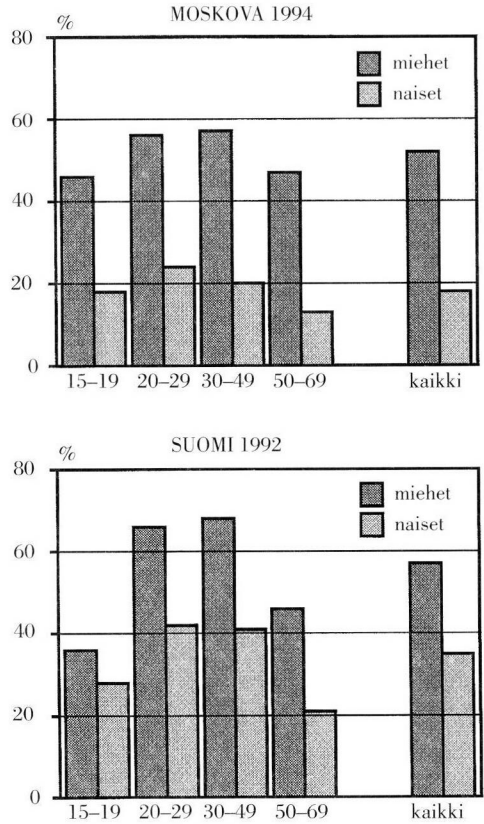
JUOMISTIHEYS

Vastaajia pyydettiin arvioimaan, kuinka usein he yleensä nauttivat alkoholijuomia. Tarjolla oli 11 vaihtoehtoa. Kun näitten perusteella laskettiin keskimääräinen vuotuisten juomiskertojen määrä, saatiin Moskovassa miehille

Kuvio 1. Raittiiden osuus sukupuolen ja iän mukaan (% kustakin ryhmästä)

Kuvio 2. Kerran viikossa tai useammin juovien osuus sukupuolen ja iän mukaan (% kustakin ryhmästä)

82 ja naisille 27 juomiskertaa vuodessa. Suomessa vastaavat luvut olivat miehille 83 ja naisille 42 (ks. Simpura & al. 1993, taulukko 2). Luvut ovat keskiarvoja, joiden taakse piiloutuu kummassakin maassa paljon vaihtelua. Kun edellä on jo käynyt ilmi, että alkoholin kokonaiskulutuksen taso on Moskovassa paljon korkeampi kuin Suomessa, viittaa tulos siihen, että kerralla nautitut määrät ovat Moskovassa tuntuvasti suurempia kuin Suomessa.

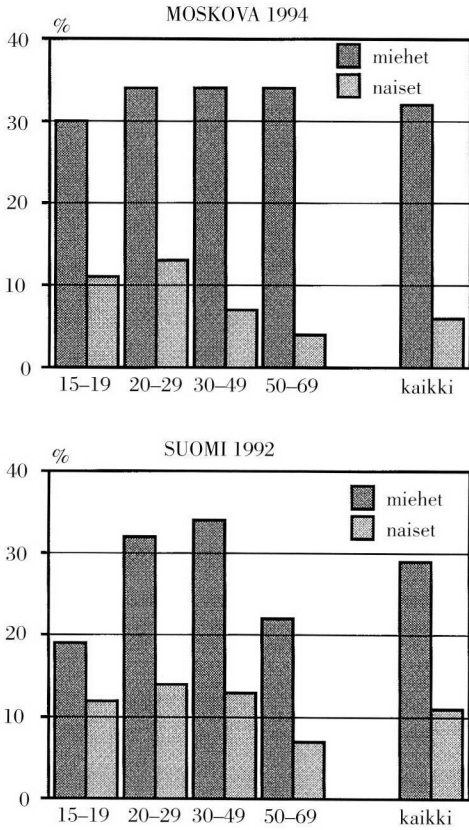
Päivittäinen alkoholin käyttö on harvinaista niin Moskovassa kuin Suomessakin: Moskovassa päivittäin juo kuusi prosenttia miehistä ja yksi prosentti naisista, Suomessa kolme prosenttia miehistä ja yksi prosentti naisista. Kuviossa 2 on esitetty ainakin kerran viikossa

juovien osuudet kummassakin maassa sukupuolen ja iän mukaan. Kuviossa 2 ilmenee, että naisten ja miesten juomatapaerot Venäjällä ovat suuria huolimatta raittiusosuuksien samanlaisuudesta. Erot juomistiheydessä naisten ja miesten välillä ovat suurempia Moskovassa kuin Suomessa. Sen sijaan juomistiheyden ikävaihtelu on Suomessa voimakkaampaa kuin Venäjällä.

HUMALTUMISTIHEYYS

Vastaajille esitettiin kaksi kysymystä heidän humaltumistiheydestään käyttäen samoja vastausvaihtoehtoja kuin yleisessä juomisti-

Kuvio 3. Kerran viikossa tai useammin humaltuvi-
en osuus (% kustakin ryhmästä)

heyskysymyksessä. Humalakysymykset kuuluivat: ”Kuinka usein nautitte alkoholi juomia niin, että se tuntuu ainakin hiukan päässä/ tuntuu oikein todella?” Humalatilan arvioiminen jätettiin siis vastaajan itsensä tehtäväksi. Kansainvälisessä vertailussa on otettava huomioon, että käsitykset siitä, mitä tarkoittaa ”tuntuu ainakin hiukan päässä” tai ”tuntuu oikein todella”, voivat eri kulttuureissa poiketa toisistaan. Tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollista vertailla käsityseroja esimerkiksi juomiskertakohtaisten kulutusmäärien vaikutusarvioiden avulla.

Kuviosta 3 ilmenee, että Moskovan ja Suomen miesten erot ovat pienet, kun on kysymys vähintään lievän humalan esiintymisestä.

Naisten väliset erot sen sijaan ovat tuntuvat: suomalaisnaiset humaltuvat paljon useammin kuin moskovalaisnaiset. Jos tarkastelun kohteeksi olisi otettu humaltuminen niin, että ”tuntuu oikein todella”, olisi moskovalaismiesten juominen osoittautunut rajummaksi kuin suomalaismiesten. Molemmissa maissa on havaittavissa, että ikäryhmien välillä on eroja humaltumistaajuudessa varsinkin naisten keskuudessa.

NAISTEN JA MIESTEN KULUTUSOSUUDET JA
JUOMALAJIMIELTYMYKSET

Juomalajikohtaisten juomistiheystietojen ja kertakulutusmäärien perusteella voidaan kullekin vastaajalle muodostaa arvio vuotuisesta alkoholin kulutuksesta (ns. quantity-frequency-mittari eli QF). Kulutusarvioiden suora vertailu Moskovan ja Suomen välillä on vaikeaa, koska ei ole perusteita laskea, missä määrin moskovalaisten kulutusluvut aliarvioivat todellista alkoholin kulutusta (ks. keskustelua ongelmasta edellä). Sen sijaan voidaan tehdä vertailuja eri väestöryhmien kulutustasoeroista kummassakin maassa. Tulokseksi saadaan, että Moskovassa naiset juovat vain 11 prosenttia kaikesta nautitusta alkoholista, kun Suomessa naisten osuus on 24 prosenttia. Jos arvioidaan, että Suomen alkoholin kokonaiskulutus on 60–70 prosenttia Venäjän kokonaiskulutuksesta (vrt. alussa esitettyihin arvioihin), saadaan tulokseksi, että Moskovan miehet juovat runsaasti yli 20 litraa sataprosenttista alkoholia miestä kohden vuodessa, kun Suomen miesten kulutus on 12 litran vaiheilla. Suomen naiset taas juovat keskimäärin noin 4 litraa sataprosenttista alkoholia vuodessa, kun Moskovan naiset jäävät 3 litran vaiheille. On syytä korostaa, että näihin arvioihin sisältyy merkittäviä epävarmuustekijöitä. Muuten alkoholin kulutus jakautuu kummassakin maassa epätasaisesti sekä miesten että naisten keskuudessa: suuri enemmistö juo keskiarvolukuihin verrattuna vähän, pieni vähemmistö todella paljon.

Tutkimusaineistot sisältävät tietoja myös lajikohtaisista juomamielityksistä. Moskovaalaisten alkoholinkäyttäjien joukossa 96 prosenttia miehistä ja 78 prosenttia naisista ilmoitti käyttävänsä väkeviä juomia; vastaavat luvut Suomessa olivat 97 ja 87 prosenttia. Viiniä joi Moskovassa 84 prosenttia miespuolisista ja 94 prosenttia naispuolisista alkoholin käyttäjistä, Suomessa 86 ja 93 prosenttia. Olutta joi Moskovassa 88 prosenttia alkoholinkäyttäjämiehistä, mutta vain 62 prosenttia naisista. Suomessa luvut olivat 95 prosenttia miehistä ja 81 prosenttia naisista. Suomen asema olutmaana – jossa väkeävätkin tosin ovat kuvassa mukana – ja Venäjän asema viinamaana saavat näistä luvuista tukea. Venäläisetkin suosivat myös muita juomia kuin votkaa, vaikka sen asema on selvästi johtava.

Yksityiskohtana voi vielä todeta, että kummassakin maassa tyypilliset ruokajuomat ovat muita kuin alkoholijuomia. Moskovassa lähes puolet miehistä ja yli puolet naisista ilmoittaa nauttivansa arkiaterialla tavallisesti alkoholittomia virvoitusjuomia ja neljännes vastaajista käytti arkiaruokajuomaksi vettä. Suomessa taas puolet miehistä ja noin kaksi kolmasosaa naisista ilmoitti nauttivansa arkiaterialla tavallisesti maitoa tai piimää ja viidennes miehistä ja kaksi viidennestä naisista nautti vettä. Sunnuntain pääaterialla 11 prosenttia moskovalaismiehistä ja kaksi prosenttia naisista ilmoittaa nauttivansa votkaa ruokajuomaksi, mutta sunnuntaisinkin virvoitusjuomat ja vesi hallitsevat moskovalaisruokapöytää. Viiniä käyttää sunnuntairuokajuomaksi kuusi prosenttia miehistä ja kaksi prosenttia naisista, olutta 13 prosenttia miehistä ja prosentin verran naisista. Suomessa olutta käytti sunnuntaiaaterialla neljä prosenttia miehistä ja kaksi prosenttia naista ja viiniä kaksi prosenttia sekä miehistä että naisista.

KESKUSTELUA

Moskovalaisten ja suomalaisten juomatapojen vertailu osoitti, että maitten välillä on sekä

eroja että kiinnostavia samanlaisuuksia. Alkoholin kokonaiskulutusarvioissa Venäjä ohittaa Suomen ylivoimaisesti. Juomatapatutkimusten valossa ero näyttää johtuvan ennen muuta venäläismiesten runsaasta alkoholin käytöstä suomalaismiehiin verrattuna. Venäläisnaiset taas juovat vähemmän kuin suomalaisnaiset. Tulokset vastaavat pääosin moskovalais-helsinkiläisessä terveystapatutkimuksessa (Palosuo & al. 1995) saatuja havaintoja, vaikka siinä esimerkiksi havaittiin, että moskovalaismiesten ja -naisten raittiusosuudessa olisi kuitenkin eroa (naisilla 11, miehillä 5 prosenttia). Näiden kahden tutkimuksen yksityiskohtaiseen vertailuun ei tässä vaiheessa vielä ollut mahdollisuutta.

Juomatapojen sukupuolierot olivat moskovalaisaineistossa suuremmat kuin Suomessa lukuun ottamatta raittiuden esiintymistä. Tämä tulos vastaa muissa yhteyksissä saatuja havaintoja, joiden mukaan sukupuoliroolit ovat Venäjällä lännessä katsoen traditionaalisemmat kuin esimerkiksi Pohjoismaissa (ks. esim. Palosuo & al. 1995). Alkoholin käytön ikäryhmäerot ovat taas Suomessa tuntuvammat kuin moskovalaisaineistossa. Suomessa yli 50-vuotiaat juovat vähemmän kuin muut, Venäjällä tällaista eroa ei ole varsinkaan miesväestössä. Suomessa on usein viitattu juomiskäyttäytymisen sukupolvieroihin ja puhuttu niin sanotusta ”märästä sukupolvesta”, nyt juuri 50 ikävuoden kynnyksellä olevista, jotka juovat tuntuvasti enemmän kuin vanhemmat ikäluokat (ks. esim. Sulkunen 1985). Venäjällä tällaisesta alkoholin käytön sukupolvivaihtelusta ei ole merkkejä. Poikkeikkausaineistojen avulla ei tosin voida menä johtopäätöksissä kovin pitkälle.

Laajemmassa kansainvälisessä vertailussa (vrt. World Drink Trends 1994; ks. juomatavoista myös Simpura 1995) Venäjä sijoittuu arvionvaraisten tietojen perusteella kulutus-tilastojen kärkiryhmään, Suomi teollisuusmaiden keskikastiin. Maiden raittiusluvut ovat eurooppalaista keskitasoa ja juomistiheydet taas eurooppalaisittain melko alhaiset. Päivittäinen alkoholin käyttö on kummassa-

kin maassa harvinaista läntiseen Eurooppaan verrattuna. Humalajuomisen esiintyminen taas on sekä Venäjällä että Suomessa tavallisempaa verrattuna niihin harvoin maihin, joista tietoa on saatavilla.

Kaikkein silmiinpistävin venäläinen piirre on kuitenkin naisten alhainen osuus alkoholin kokonaiskulutuksesta. On tietysti mahdollista, että vastaavia osuuksia tavataan myös muista Itä-Euroopan maista, joissa sukupuoliroolit ovat samalla tavalla traditionaaliset. Näistä ei kuitenkaan ole juomatapatietoja toistaiseksi saatavilla. Selityksiä voi etsiä myös muualta kuin sukupuolirooleista. Pietarissa käynnissä oleva tutkimus arkielämästä ja sosiaalisista verkostoista (ks. Jyrkinen-Pakkasvirta & Poretzkina 1994) antaa viitteitä siitä, että viime vuosien muutokset Venäjällä ovat ehkä iskeneet voimakkaammin naisten kuin miesten sosiaalisen kanssakäymisen muotoihin. Perinteisen vieraanvaraisuuden harjoittaminen ja merkkipäivien juhlinta, joiden voi arvella tarjonneen juuri naisten alkoholin käytölle merkittäviä tilanteita, on käynyt uusissa oloissa selvästi vaikeammaksi. Kysymys naisten alkoholin käytöstä Venäjällä

sisältää myös perheissä ja arkielämässä harjoitettavan epävirallisen sosiaalisen kontrollin, jossa naisten ja miesten suhteet tulevat vahvasti esiin. Tästä aiheesta on tutkimusta neuvostoajalta, ja aihe näyttäisi olevan edelleen ajankohtainen.

Venäläiset samoin kuin suomalaisetkin ovat sekä omassa että naapureidensa keskuudessa kuuluja hurjista juomatavoistaan. Tässä esitetyt tulokset osoittavat, että humalajuomisella on kummassakin maassa vahva asema (vrt. muista maista Simpura 1995). Ilmeistä myös on, että Venäjällä miesten runsas ja jatkuva alkoholin käyttö on saavuttanut laajat mittasuhteet. Toisaalta tulokset myös romuttavat kaikkein yksinkertaistavimpia käsityksiä venäläisten juomatavoista. Venäjälläkin on raittiita, venäläisten valtaosa juo maltillisesti ja muutakin kuin votkaa, ja juomatavat vaihtelevat moskvalaisten keskuudessa samaan tapaan kuin muissakin teollistuneissa maissa. Selvää kuitenkin on, että huolimatta tästä venäläisten juomatapojen ”normaalisuudesta” alkoholin kulutus ja alkoholiongelmat ovat tämän hetken Venäjällä kansainvälisesti katsoen korkealla tasolla.

KIRJALLISUUS

Afanasyev, V. & Gilinskiy, Y.: Alcohol, drugs and crime in the St. Petersburg press. In: Lagerspetz, M. (ed.): Social problems in newspapers. Studies around the Baltic Sea. Helsinki: NAD Publications 28, 1994

Alkoholitilastollinen vuosikirja 1994. Helsinki: Alko-Yhtiöt, 1995

Bruil, B. & al.: O situatsii so smernost'ju nasele-nija v Rossijskoi Federatsii. Voprosy Statistiki 1: 77–79, 1995

Eitin, G. M. & Linejeva, N. R. & Beljajeva, K. N.: Kolitshestvennye pokazateli potreblenija alkoholja bolnymi alkoholizmom. Voprosy Narkologii 3: 65–69, 1994

Germer, K.: Gorbatschovin Neuvostoliitosta Gorbatschowin Venäjäksi. Alkoholipolitiikka 60 (1995): 2, 98–107

Gibson, J. L.: Survey research in the past and future USSR: reflections on the methodology of mass opinion surveys. Research in Micropolitics 4: 87–114, 1994

Hanhinen, S.: Sosiaalisten ongelmien, erityisesti päihdeongelmien, määrittely lehdistössä valtakunnallisella, paikallisella ja lähipaikallisella tasolla. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos, 1994

Korolenko, S. P. & Minevich, V. B.: Drinking among Siberian research workers. Dept. of Psychiatry/Med. Psychology, Novosibirsk Medical Institute, Drugs and Society (in Russian) 8 (1993): 2, 49–60

Jyrkinen-Pakkasvirta, T. & Poretzkina, E.: Transformation, social networks and daily life in St. Petersburg, Russia. Paper presented at the World Conference of Sociology, Bielefeld, Germany, July 1994

Koski, H. & Österberg, E.: Alkoholin kulutuksen kehityssuunnat. Suomen Lääkärilehti 49 (1994), 2449–2453

Lehto, J. & Moskalewicz, J.: Alcohol policy during extensive socio-economic change. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 1994

Levin, B. M.: Veselye Rusi est' pitiye. Nezavisimaya Gazeta, 19 October 1993. 1993a

Levin, B. M.: Deviantnoje povedeniye i kriminogennaja obstanovka v Rossii: vtshera, segondja, zaftra. Moscow: Institute of Sociological Research, Russian Academy of Sciences, 1993. 1993b

Levin, B. M. (ed.): Bor'ba s sotsial'nymi bolezniami. Annual report. Moscow: Institute of Sociological Research, Russian Academy of Sciences, 1993. 1993c

Mäkelä, K. & Österberg, E.: Olut viinamaassa. Alkoholipolitiikka 40 (1975): 6, 3–15

Nemtsov, A. V. & Nechaev, A. K.: Alkogol'naya situatsiya v Moskve v 1983–1990 gg. Sotsial'naya i Klinicheskaya Psikhiaatriya 1: 75–83, 1991

Nemtsov, A. & Shkol'nikov, V.: Zhit' ili pit'? Izvestiya, 19 July 1994

Nosova, T. & Simpura, J. & Gamburg, A. & Rasnik, I.: Alkoholin kulutuksen ja päihdepalvelujen muutoksia viime vuosien Venäjällä. Alkoholipolitiikka 60 (1995): 2, 88–97

Palosuo, H. & Zhuravleva, I. & Uutela, A. & Lakomova N. & Shilova, L.: Perceived health, health-related habits and attitudes in Helsinki and Moscow: a comparative study of adult populations in 1991. Helsinki: Kansanterveyslaitoksen tutkimuksia A 10, 1995

Partanen, J.: Failures in alcohol policy: lessons from Russia, Kenya, Truk and history. Addiction 88 (Supplement), 129S–134S, 1993

Piispa, M.: Mistä puhumme kun puhumme alkoholiongelmasta. Alkoholiongelman ja alkoholipolitiikan konstruktiot Suomessa 1950–1990 (Alcohol problems and alcohol policy as social constructions). Janus 2 (1994): 3, 249–266

Ryan, M.: Alcoholism and rising mortality in the Russian Federation. British Medical Journal 310 (1995), 646–648

Shamota, A. Z.: Uroven napryazhennosti alkoholnoi situatsii v regionakh Rossijskoi Federatsii. Voprosy Narkologii 3: 59–61, 1994

Sidorov, P.: The social role of alcohol in Russian culture. Scandinavian Journal of Social Welfare 4: 64–74, 1995

Simpura, J. (toim.): Suomalaisten juomatavat. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 1985

Simpura, J.: Trends in alcohol consumption and drinking patterns: lessons from worldwide development. In: Holder, H. & Edwards, G. (eds.): Alcohol and public policy. Evidence and issues. Oxford: Oxford University Press, 1995 (ilmestyy)

Simpura, J. & Eremitcheva, G.: Lika. Sosiaalisten ongelmien symbolisia ja praktisia ulottuvuuksia Pietarissa. Idäntutkimus 1: 6–17, 1995

Simpura, J. & Paakkanen, P. & Mustonen, H.: Uudet juomat, uudet tilanteet. Juomatapojen muutokset Suomessa ja EY-maissa 1980-luvun puolivälin jälkeen. Alkoholipolitiikka 58 (1993): 4, 245–258

Sulkunen, P.: Raittius. Teoksessa: Simpura, J. (toim.): Suomalaisten juomatavat. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 1985

Strazdins, J.: Mahdollisuudet alkoholin käytön tehokkaaseen kontrollointiin Latviassa (The prospects for effective alcohol control policy in Latvia). Alkoholipolitiikka 60 (1995): 2, 77–80

Tarschys, D.: The success of a failure: Gorbachev's alcohol policy, 1985–1988. Europe-Asia Studies 45: 7–25, 1993

UN Demographic Yearbook. New York 1994

Valkonen, T.: Kokonaiskuolleisuus, odotettavissa oleva elinikä, toimintakykyinen elinaika, niiden kehitys ja jakautuminen. In: Suomalaisten terveys ja terveyden suunta. Helsinki: Kansanterveyslaitos, 1995 (ilmestyy)

Verkko, V.: Väikivaltarikollisuuden riippuvaisuus kansanluonteesta ja muista etnillisistä tekijöistä. Tilastolliskriminologinen tutkimus. Helsinki 1936

World Drink Trends 1993. Henley-on-Thames: Productshap voor Gedistillerde Dranken & NTC Publications Ltd, 1994

Zwidriņš, P. & Krūmiņš, J.: Morbidity and mortality in Estonia, Latvia and Lithuania in the 1980's. Scandinavian Journal of Social Medicine 21 (1993): 3, 150–158

Österberg, E.: Unrecorded alcohol consumption in Finland in the early 1990's. A paper presented at the 21st Annual Alcohol Epidemiology Symposium of the Kettil Bruun Society for Social and Epidemiological Research on Alcohol, Porto, Portugal, June 5–9, 1995.

ENGLISH SUMMARY

Jussi Simpura – Boris M. Levin – Heli Mustonen: Neighbours in the mirror: drinking patterns in Finland and Russia in the 1990s (Näin naapureissa: venäläisten ja suomalaisten juomatapojen vertailua)

Basic features of drinking patterns in Finland and Russia are compared on the basis of two general population surveys conducted in Finland in autumn 1992 and in the Moscow region in winter 1994. The two countries have very different levels of alcohol consumption (Finland, about 8 litres of

100 per cent alcohol per capita a year; Russia, about 12 to 15 litres per capita). The abstinence rates were higher in Finland than in the Moscow region. Remarkably, there was no gender difference in abstinence in Moscow, whereas men were less frequently abstinent than women in Finland. The overall drinking frequency was low in both countries, in comparison with frequencies in most West European countries. The frequency of heavy drinking in the two study areas is higher than in

most European countries, and there is some indication that heavy intake on a simple occasion is more frequent in Russia than in Finland. Importantly, the findings show that there is large variation in drinking patterns also in Russia, and that variation is in principle fairly similar to that in other industrialized countries. A most interesting finding was women's low share of aggregate alcohol consumption in Russia compared with that in other industrialized countries.

KEY WORDS:

Drinking habits, Finland, Russia, international comparison, consumption, survey